

Mitja Žagar

# O pristopih in metodologiji raziskovanja kompleksnih dinamičnih družbenih pojavov, objektivnosti ter financiranju in evalvaciji raziskovanja in znanosti

(znanstveni esej)

## Izvleček

V znanstvenem eseu predstavljam pregled tem in področij, s proučevanjem katerih sem se ukvarjal v štirih desetletjih svoje raziskovalne kariere in o njih pisal v svojih objavah, ter oceno njihove relevantnosti in aktualnosti. Sledijo razmišljanja o raziskovalnih pristopih in metodologiji raziskovanja kompleksnih družbenih pojavov ter o prednostih, omejitvah, slabostih in problemih raziskovalnih pristopov, metod in tehnik, ki sem jih uporabljal, kombiniral in razvijal pri raziskovanju. V tem kontekstu pozornost namenjam vprašanju objektivnosti ter subjektivnosti, ideološke in vrednostne pogojenosti družboslovnega in humanističnega raziskovanja, etičnosti v raziskovanju in znanosti ter problematičnim težnjam za politično korektnost raziskovanja in znanosti. V nadaljevanju obravnavam problematiko delovanja in financiranja raziskovanja in znanosti v Sloveniji in širše ter predstavljam nekaj predlogov za razreševanje ključnih problemov. Eseg zaključujem z razmišljanji o institucionalni evalvaciji raziskovalnih in znanstvenih institucij, individualni evalvaciji raziskovalcev ter preverjanju in ocenjevanju kakovosti raziskovalnega dela in rezultatov. Kritično razmišljam o pozitivnih in negativnih posledicah uveljavljanja načela »objavljaj ali propadi« (*publish or perish*), o pomenu bibliometrije in individualnih recenzij (*peer review*) pri preverjanju kakovosti v raziskovanju in znanosti, o problemih akademskega založništva in odprtega dostopa do objav v znanstvenih revijah in monografijah, o vlogi indeksov, ki jih večinoma oblikujejo in upravljajo zasebna dobičkovna podjetja, ter o prihodnjem razvoju raziskovanja in znanosti.

***Ključne besede:*** metodologija, raziskovanje kompleksnih dinamičnih družbenih pojavov, etnične in manjšinske študije, delovanje in financiranje raziskovanja in znanosti, evalvacija v raziskovanju in znanosti

Po štirih desetletjih raziskovanja in dobrih treh in pol desetletjih dela na Inštitutu za narodnostna vprašanja (INV) odločitev o vsebini prispevka, namenjenega za zbornik ob 100-letnici inštituta, ni bila enostavna. Predstavil bi lahko kakšno od specifičnih tematik, ki sem jih v preteklih desetletjih in zlasti zadnja leta raziskoval. Večina teh tematik ostaja aktualnih. Nekatere, upošteva je burna dogajanja in nepredvidljiv razvoj na različnih koncih sveta v zadnjih letih, postajajo celo aktualnejše. Mogoče bi bilo za bralce in širšo javnost zanimivo razmišljanje o vplivu naših raziskovalnih rezultatov na družbeno dogajanje in razvoj v posameznih okoljih. Vsaj v posameznih obdobjih in ob nekaterih priložnostih, kot sta bila čas oblikovanja in sprejemanja Ustave Republike Slovenije v procesu osamosvajanja slovenske države ali priprava izhodišč za slovensko-madžarski bilateralni sporazum o položaju in varstvu slovenske narodne manjšine na Madžarskem in madžarske v Sloveniji, so naši prispevki imeli nekaj vpliva. Večino časa pa menimo, da odločevalci in ključni akterji ne vedo za naše delo, vedenje in znanje ter raziskovalne rezultate ali jih preslabo poznajo, da bi jih lahko upoštevali in koristno uporabljali pri oblikovanju in vodenju politik, sprejemanju odločitev in njihovem uresničevanju. Če bi odločevalci in drugi ključni družbeni akterji naše delo in njegove rezultate (bolje) poznali, bi se lahko izognili vsaj nekaterim problemom, s katerimi se srečujemo na področjih človekovih pravic, varstva in pravic manjšin in njihovih pripadnikov, njihovega (družbenega) vključevanja in integracije, sožitja in strpnosti v sodobnih pluralnih in notranje raznolikih družbah, urejanja in upravljanja (med)etničnih odnosov in drugih družbeno relevantnih različnosti. Boljše poznavanje našega raziskovalnega dela in njegovih rezultatov ter konkretnih priporočil, ki jih predlagamo na podlagi raziskovalnih rezultatov in ugotovitev, bi omogočalo tudi uspešnejše preprečevanje, upravljanje in/ali (raz)reševanje kriz in konfliktov, s katerimi se soočamo.

Kakšno leto pred upokojitvijo sem razmišljal, da bi predstavil svoj raziskovalni opus in pomembnejše objave v preteklih štirih desetletjih. Med enotami v moji bibliografiji COBISS (2025)<sup>1</sup> bi lahko izbral in predstavil tiste, ki bi bralce seznanili s tematikami, koncepti, (teoretskimi) modeli, teorijami in (znanstveno-raziskovalnimi) področji, ki sem jih raziskoval, sooblikoval in pomagal razvijati ter o njih pisal. Pisal bi lahko o pomenu svojega opusa in posameznih objav za razvoj raziskovanja na INV ter v Sloveniji, Evropi in globalno. Ukvarjal sem se z marsičim. Lahko bi lahko pisal o:

---

1 Sistem COBISS na dan 8. oktobra 2025 v moji bibliografiji navaja 685 enot, pri čemer vanjo ni vključena večina mojih referatov na znanstvenih in strokovnih konferencah in posvetih, javnih nastopov in predavanj, gostovanj na tujih univerzah in drugih institucijah ter nastopov in pojavljanj v medijih v prvih dveh in pol desetletjih, pa še kaj drugega verjetno manjka. Vseeno pa ta bibliografija dokaj dobro predstavlja ključna področja in tematike mojega dela.

- raziskovanju etničnosti in manjšinskosti, opredeljevanju družbenih večin in manjšin kot dinamičnih, kompleksno strukturiranih, notranje pluralnih in raznolikih skupnosti, ki so vse podobne koalicijam koalicij, o narodnih, etničnih, verskih, jezikovnih in drugih družbenih manjšinah, o večinsko-manjšinskih in manjšinsko-manjšinskih odnosih, o identitetah in identitetnih procesih ter o nacionalizmu (cf. Žagar 1993a; 1999; 2001a; 2002a; 2002b; 2006; 2012a; 2012b; 2014; 2021b);
- človekovih in manjšinskih pravicah, njihovi naravi, vsebini in standardih, ki jih je treba uveljaviti pri njihovem uresničevanju, ter o urejanju človekovih in manjšinskih pravic v nacionalnih ustavnih in pravnih sistemih ter v mednarodnem pravu (cf. Žagar 1991b; 1995a; 1996a; 1996b; 1997d; 1998a; 2000b; 2001c; 2003a; 2010a; 2011a; 2011b; 2016a; 2018c; 2021a; 2023c; Žagar in Novak 1997; 1998; 1999);
- (družbenem) vključevanju, izključevanju, integraciji, multikulturalizmu in interkulturalizmu, spravi, urejanju in upravljanju družbeno relevantnih različnosti, preprečevanju, upravljanju in (raz)reševanju kriz in konfliktov v pluralnih in notranje raznolikih družbah ter o svojem prispevku k razvoju teh tematik in interdisciplinarnih področij (cf. Bašić et al. 2018; Žagar 1991a; 1992; 2000a; 2001b; 2002c; 2005a; 2007; 2008; 2009; 2010c; 2016b; 2017; 2018b; 2020c; 2023a);
- vzdržnem vključujočem, pravičnem, uravnoteženem in zelenem trajnostnem razvoju, ki upošteva obstoječe vire, zmožnosti in omejitve okolja, narave in družb ter je okolju, podnebj, naravi, družbam in posameznikom prijazen (cf. Žagar 2022);
- nacionalnih (enonacionalnih in večnacionalnih) državah, njihovi (zgodovinski) evoluciji, osamosvajanju, demokratizaciji in tranziciji (cf. Klemenčič & Žagar 2004; Žagar 1988; 1993b; 1994b; 1994c; 1994/1995a; 1994/1995b; 1995b; 1996c; 1997b; 1997c; 2000c; 2010b; 2015; Žagar in Brinar 2008);
- družbeni in politični participaciji, zlasti o participaciji etničnih in drugih družbenih manjšin in njihovih pripadnikov ter o konceptu odprtega vključujočega javnega dialoga (cf. Žagar 1998b; 2004; 2005b; 2018a; 2020a; 2020b);
- ustavnem pravu in ustavnem primerjalnem pravu, raziskovanju normativnih, sistemskih in institucionalnih reform, vključno z ustavnimi reformami (cf. Žagar 1989; 1994a; 1997a; 2021d; 2022);
- večnivojskem upravljanju, regionalizmu in federalizmu, vključno z modelom asimetrične federacije ter njihovem pomenu za urejanje in upravljanje družbenih in zlasti etničnih odnosov ter različnosti (cf. Ortino et al. 2005; Žagar 1990; 2003b; 2005c; 2012c);
- kriznem upravljanju in njegovi legitimnosti ter o naravnih in družbenih pojavih kot kompleksnih, dinamičnih, medsebojno prepletenih in

soodvisnih procesih s svojimi časovnimi, prostorskimi in odnosnostnimi (relacijskimi) dimenzijami (cf. Žagar 2020; 2021c; 2022; 2023b; 2025), itd.

Pogosto so imeli moji nastopi na radiu in televiziji ter objave v dnevnikih in poljudnem tisku več odmeva v javnosti in več vpliva na politično odločanje in družbeni razvoj od znanstvenih objav s področij, naštetih v predhodnih alinejah.<sup>2</sup> Od navedenih objav sem najbolj ponosen na tiste, ki jih še po nekaj desetletjih omenjajo in citirajo in/ali uporabljajo kot študijsko gradivo v podiplomskih programih.

Po temeljitem razmisleku sem se odločil, da bom v tej monografiji predstavil nekaj svojih razmišljanj in predlogov o tematikah in dilemah, za katere menim, da so aktualne in pomembne za raziskovanje na INV in za njegov prihodnji razvoj, za razvoj etničnih in manjšinskih študij, za raziskovanje urejanja in upravljanja družbeno relevantnih različnosti, pa tudi širše za razvoj raziskovanja in znanosti.

Zahtevnejše bralce in raziskovalce, ki z različnih vidikov raziskujejo razne kompleksne družbene pojave, njihov medsebojni preplet, soodvisnost in širši družbeni kontekst, utegnejo zanimati pravni, politološki in drugi raziskovalni pristopi, metode in tehnike, ki jih uporabljam, kombiniram in razvijam pri svojem multidisciplinarnem, interdisciplinarnem in transdisciplinarnem raziskovanju. Za raziskovanje in znanost nasploh so raziskovalni pristopi, metode in tehnike ter njihova dosledna (upo)raba ključni, saj zagotavljajo standarde objektivnosti oziroma objektivizacije raziskovanja, omogočajo preverljivost in ponovljivost eksperimentov in raziskovanja, podatkov in raziskovalnih rezultatov ter usmerjajo njihovo razumevanje in interpretacijo. V naravoslovju in tehniki ter nasploh pri eksperimentih ob dosledni uporabi raziskovalnih pristopov, metod in tehnik pričakujemo, da bo v enakih pogojih in na enak način mogoče objektivno in v celoti ponoviti eksperimente in raziskave, ki bodo dali enake rezultate. V družboslovju in humanistiki, v vedah o življenju in na številnih drugih področjih, kjer se uveljavljajo multidisciplinarni, interdisciplinarni in/ali transdisciplinarni pristopi, je (upo)raba eksperimentov praviloma omejena in pogosto (identično) ponavljanje raziskovanja ni mogoče, ker ne moremo nadzorovati in ponoviti vseh relevantnih parametrov, okoliščin, pogojev in procesov. Ti se stalno spreminjajo in so pogosto neponovljivi. Že na začetku raziskovalne kariere sem ugotovil, da praviloma tradicionalni disciplinarni pristopi in metode (vključno s primerjalnimi), ki

2 V svojem pregledu navajam le nekaj objav v medijih, ki so bile – po moji oceni – najbolj odmevne. Ko sem to pisal, sem se spomnil pogovora z Nobelovim nagrajencem za ekonomijo profesorjem Paulom Krugmanom pred leti v New Yorku. Omenil je, da je imel od vseh njegovih objav, vključno z znanstvenimi objavami, za katere je prejel Nobelovo nagrado, verjetno največ vpliva njegov komentar v New York Timesu, zaradi katerega so za nekaj časa zaustavili trgovanje na newyorški borzi.

sem jih spoznal med študijem, niso najbolj primerni za celovito in poglobljeno raziskovanje kompleksnih in dinamičnih pojavov, tematik in konceptov, omenjenih v navedenih alinejah. Njihove slabosti in pomanjkljivosti so bile očitne zlasti pri predstavljanju, razumevanju in interpretiranju raziskovalnih podatkov in rezultatov, ker niso omogočili celovitega in poglobljenega razumevanja in interpretiranja proučevanih družbenih pojavov. Še slabše so se tradicionalni pristopi in metode obnesli pri raziskovanju, predstavljanju, razumevanju in interpretiranju medsebojnih prepletanj, odnosov, razmerij in soodvisnosti med različnimi pojavi. Soočen s temi slabostmi in problemi, sem jih poskušal preseči ali vsaj omiliti. Zato sem v osemdesetih letih prejšnjega stoletja pri proučevanju družbenih odnosov, kriz in konfliktov, tranzicije, vključevanja, družbene, politične in ekonomske participacije, reformnih procesov in takrat aktualnih ustavnih in institucionalnih reform ter federalizma, ki je bil tema mojega doktorskega raziskovanja in disertacije (Žagar 1990), začel uporabljati in kombinirati različne raziskovalne pristope, metode in tehnike ter razvijati nove, kadar sem ugotovil, da z obstoječimi ne morem doseči zastavljenih ciljev. Pri tem sem izhajal iz pluralistične perspektive oziroma metodološkega pluralizma, kakršnega predstavlja monografija o raziskovalnih pristopih in metodologijah v družboslovju, ki sta jo uredila Donatella della Porta in Michael Keating (2008). Večdesetletne izkušnje uporabe tega raziskovalnega pristopa so pokazale njegove prednosti in slabosti. Sočasno sem spoznaval prednosti, slabosti in pomanjkljivosti različnih raziskovalnih pristopov, metod in tehnik, ki sem jih skladno s pristopom metodološkega pluralizma uporabljal ter pri svojem raziskovanju po potrebi inovativno prilagajal, kombiniral in razvijal. Ugotovil sem, da so bili rezultati raziskovanja boljši, kadar sem uporabljene pristope, metode in tehnike uspel prilagajati specifični situaciji, okoliščinam in proučevanim pojavom ter širšemu kontekstu. Čeprav uporabljeni pristopi, metode in tehnike niso idealna orodja, zagotavljajo in – kadar jih uspemo ustrezno prilagoditi in razviti – izboljšajo kakovost, celovitost in objektivizacijo raziskovanja, pridobljenih podatkov in rezultatov. Poleg omenjenih slabosti in problemov, povezanih z raziskovalnimi pristopi, metodami in tehnikami, se moramo raziskovalci zavedati tudi slabosti in problemov, povezanih z definicijami, koncepti, (teoretskimi) modeli in teorijami ter tudi merskimi enotami in klasifikacijami, ki jih uporabljamo. To je zlasti pomembno pri predstavljanju in pojasnjevanju našega raziskovanja, podatkov in raziskovalnih rezultatov ter pri njihovi interpretaciji. Pri raziskovanju ne smemo pozabiti, da so vse definicije, koncepti, (teoretski) modeli, teorije in klasifikacije, raziskovalni pristopi, metode in tehnike ter tudi merske enote, ki jih uporabljamo, zgolj rezultati (predhodnega in našega) raziskovalnega in znanstvenega dela in ustvarjanja. Zato niso in ne morejo biti popolni in objektivni, ampak so vedno vsaj do določene mere poenostavljeni, subjektivni in vrednostno pogojeni. Kadar pišem o teh vprašanjih ali

jih razlagam svojim študentom, poudarjam, da so naravni in družbeni pojavi medsebojno prepleteni in soodvisni kompleksni, stalno spreminjajoči se dinamični procesi s svojimi številnimi dimenzijami in specifičnimi življenjskimi cikli. Pri tem v družboslovju in humanistiki ugotavljamo zlasti pomen odnosnostnih, prostorskih in časovnih dimenzij pojavov, ki so ključne za zaznavanje in razumevanje njihove dinamičnosti, kompleksnosti in soodvisnosti ter kompleksnosti naših realnosti in širših kontekstov. V svojem raziskovanju posamezne družbene pojave in tudi njihov kontekst pogosto (celo praviloma) opazujemo in analiziramo kot izolirane izseke in prereze družbene realnosti, zamrznjene v določenem trenutku. Tako si olajšamo delo in razumevanje, vendar so zato naši raziskovalni rezultati in njihove interpretacije (bolj ali manj) nepopolni in praviloma precej poenostavljeni odrazi dinamičnih realnosti, ki se stalno spreminjajo in preobražajo ter so tako kompleksne, da jih nismo sposobni v celoti zaznati in razumeti. Posledično so poenostavljeni in pretežno statični tudi (naše) definicije, koncepti, modeli in teorije, ki jih uporabljamo in razvijamo. So rezultati našega raziskovanja in odražajo naše dojemanje, razumevanje in interpretacije (zamrznjenih) prereзов pojavov, kot jih opazujemo v določenem trenutku. Čeprav so nepopolni, nam pomagajo proučevati, spoznavati, razumeti in interpretirati posamezne pojave in stalno spreminjajoče dinamične kompleksne realnosti. Prav zato bi bodoče raziskovalce morali že v izobraževalnem procesu, ko začnejo spoznavati raziskovalne pristope, metode, tehnike, definicije, koncepte, modele in teorije, temeljito seznaniti tudi z vsemi njihovimi slabostmi, omejitvami in problemi ter jih naučiti, da pri interpretaciji raziskovalnih rezultatov nanje vedno opozorijo. Žal v procesih izobraževanja in usposabljanja, pa tudi v raziskovanju in znanosti nasploh takšen pristop pogosto umanjka. Tudi zato mnogi raziskovalci in del javnosti znanost, raziskovalne pristope, metode in tehnike dojemajo kot (dogmatsko) religijo, v katero verujejo brez trohice dvoma, čeprav je to v nasprotju z bistvom, naravo in vsebino znanosti. Znanost terja kritičen odnos do uporabljenih raziskovalnih pristopov, metod, tehnik, definicij, konceptov, modelov in teorij, uporabljenih podatkov in raziskovalnih rezultatov, znanstvenih spoznanj, znanja in vedenja nasploh. Stalno jih moramo preverjati, (pre)spraševati, jih popravljati in razvijati, dopolnjevati in spreminjati. Hkrati ne smemo pozabiti, da so med ključnimi dejavniki kakovostne in uspešne znanosti in raziskovanja, ki omogočajo družbeni in tehnološki razvoj, ter med bistvenimi lastnostmi in predpogoji dobrih in uspešnih raziskovalcev in znanstvenikov radovednost, dvom, nezadovoljstvo z obstoječim, strast iskanja, raziskovanja in odkrivanja neznanega, novega in boljšega, pogum, inovativnost, ustvarjalnost in domišljija.

Dokler ne uspemo razviti in ustvariti boljših orodij, nam dosledna in kritična (upo)raba obstoječih raziskovalnih pristopov, metod in tehnik, definicij, konceptov, modelov in teorij pomaga, da (objektivneje) proučujemo,

analiziramo, razumemo in interpretiramo proučevane pojave, njihov preplet in soodvisnost ter širši kontekst. V družboslovju in humanistiki so za razvoj znanosti in raziskovanja ter za uspešen družbeni razvoj pomembni tako kvantitativni kot kvalitativni pristopi in raziskovanje. Pri zbiranju in ustvarjanju podatkov in baz podatkov, kvantifikaciji, izračunavanju in (kvantitativni) interpretaciji raziskovalnih rezultatov moramo upoštevati, da pri definiranju spremenljivk in odločanju, katere bomo opredelili kot odvisne in katere kot neodvisne, pri pojasnjevanju izbranih enot proučevanja, merskih enot in klasifikacij ter pri določanju in računanju korelacij izhajamo iz svojega dojemanja, opredeljevanja in razumevanja pojavov in realnosti. Pri tem pogosto pozabljamo, da so vse spremenljivke (so)odvisne. Vseh ne uspemo niti zaznati. Zaradi omejenega znanja in vedenja ne razumemo niti odnosov med zaznanimi spremenljivkami, njihove medsebojne prepletenosti in pogojenosti. Čeprav niso popolni, raziskovalni pristopi in metode omogočajo in usmerjajo raziskovalno delo in njegovo organiziranje, pridobivanje in organiziranje (standardiziranih) raziskovalnih podatkov ter oblikovanje baz podatkov. Uporabljamo jih pri obdelavi, kvantifikaciji in interpretaciji raziskovalnih podatkov, opredeljevanju spremenljivk in odločanju, katere med njimi so odvisne in katere neodvisne, kar omogoča računanje korelacij in interpretacijo vzročno-posledičnih povezav. Tudi če bi vse zaznane spremenljivke upoštevali kot (so)odvisne in bi znali izračunati enačbe s samimi neznankami, dobljeni rezultati ne bi v celoti odražali proučevanih kompleksnih realnosti, saj bi zelo verjetno spregledali kakšno od relevantnih spremenljivk. Zato je še pomembneje, da se zavedamo, da uporabljeni raziskovalni pristopi kot produkti zgodovinskega razvoja in tega trenutka pogojujejo raziskovalne rezultate, razlage, vedenje in znanje. Sprejeti moramo dejstvo, da bomo pri raziskovanju kompleksnih pojavov in realnosti tudi ob uporabi najboljših obstoječih raziskovalnih pristopov, metod in tehnik ter ob naši največji pazljivosti in natančnosti kakšno relevantno spremenljivko spregledali in/ali nanjo »pozabili«. Naše raziskovanje, njegovi raziskovalni rezultati in njihove interpretacije so tako le približek in približen odsev družbenih realnosti ter poskus (poenostavljenega) razumevanja proučevanih kompleksnih pojavov in realnosti. Poleg tega se moramo zavedati, da raziskovanje nasploh in še zlasti v družboslovju in humanistiki ter znanost nikoli nista etično in družbeno nevtralna, ampak sta – kot je že pred desetletji poudaril Gunnar Myrdal (1969) – vedno vrednostno, etično in družbeno pogojena kot produkt konkretnega prostora, časa in družbenega okolja. Na raziskovanje in znanost, raziskovalne rezultate in njihove interpretacije vplivajo še vrednote in vrednostni sistemi, ideologije, specifično razmišljanje in osebne opredelitve raziskovalcev in znanstvenikov.

V družboslovju in humanistiki bi se zato raziskovalci morali zavedati, da naše delo, raziskovanje, podatki, raziskovalni rezultati, interpretacije, ugotovitve in sklepi niso in ne morejo biti vrednostno nevtralni in objektivni. Kot



družbena bitja nas družbeno, vrednostno, moralno in ideološko oblikujejo in pogojujejo okolja, v katerih odraščamo, živimo in delujemo. Imel sem srečo, da mi je to pomagala spoznati in razumeti vrsta izjemnih ljudi, ki sem jih srečal in spoznal. Med njimi je bil slovenski fizik profesor Robert Blinc, izjemni intelektualci, ki me je navduševal s svojim poznavanjem in širokim razumevanjem družbenih procesov, filozofije, zgodovine in umetnosti. Večkrat sva se pogovarjala o objektivnosti v družboslovnem raziskovanju ter zadregah in problemih, ki jih pri tem opažam. Omenil sem, da bi morali družboslovni raziskovalci in avtorji vedno predstaviti svoje moralno in vrednostno izhodišče ter ideologijo, ki opredeljuje naše razmišljanje, da bi bralci in občinstvo lahko celovito in objektivneje presodili naše delo, raziskovalne rezultate, ugotovitve in zlasti naše interpretacije. Pritrdil je mojim razmišljanjem in dodal, da je vprašanje objektivnosti in subjektivnosti aktualno tudi v fiziki in naravoslovju nasploh. Pojasnil je, da že definiranje merskih enot, ki so splošno ali vsaj širše sprejeti (družbeni) dogovori, ter njihova uporaba pri merjenjih nista povsem objektivna in (družbeno) nevtralna, ampak opredelujeta raziskovanje in njegove rezultate. To je še bolj očitno, ko pojave definiramo in konceptualiziramo, da načrtujemo eksperimente in gradimo modele, s katerimi pojasnujemo njihove lastnosti, značilnosti in kompleksne realnosti ter razvijamo teorije. Vse to vpliva na raziskovanje in vnaša subjektivnost v znanost. Še bolj subjektivni in (zgodovinsko, družbeno in vrednostno) pogojeni kot merjenje so ugotavljanje, pojasnjevanje in interpretiranje dobljenih rezultatov. Soglašala sva, da se moramo raziskovalci in znanstveniki truditi, da svoje delo in rezultate, kolikor je le mogoče, objektiviziramo. V svojih objavah in nastopih bi morali opozoriti na vse tiste subjektivne dejavnike ter možne, zaznane in pričakovane slabosti in probleme, ki bi lahko vplivali na naše delo in njegove rezultate. Podobno je v najinih pogovorih v kanadski vasi Pugwash, kjer domujejo gibanje in konference o znanosti in svetovnih zadevah, razmišljal profesor Sir Joseph Rotblat, fizik in Nobelov nagrajenec za mir. Poudarjal je moralno, družbeno in zgodovinsko odgovornost raziskovalcev, znanstvenikov in znanosti, ki je bistveno večja od odgovornosti ostalih v družbi. V svojih komunikacijah s politiki, družbenimi in ekonomskimi elitami ter najširšo javnostjo bi morali natančno in potrpežljivo ter z jezikom in na način, ki ga lahko razumejo, pojasnjevati možne pozitivne in negativne posledice našega vedenja in znanja, znanstvenih dognanj in tehnologij ter njihove rabe in zlorabe, ki jih poznamo oziroma jih lahko predvidimo. Pomembna so tako svarila pred možnimi zlorabami vedenja, znanja, znanstvenih dognanj in tehnologij ter njihove (upo)rabe kot razlage, kako vedenje, znanje, raziskovalni in znanstveni rezultati in dognanja ter tehnologije in njihova dobronamerna uporaba lahko prispevajo k skupnemu dobru, k strpnosti, sodelovanju in boljšim odnosom v družbi, k vključevanju vseh posameznikov in skupnosti, k uspešnejšemu upravljanju različnosti ter k pravičnejšemu trajnostnemu

družbenemu in ekonomskemu razvoju in miru. Žal, sva ugotavljala, smo v praksi še daleč od takšnega ideala. Menim, da bi se poleg raziskovalcev in znanstvenikov svoje družbene in javne odgovornosti bolj morali zavedati tudi novinarji, javnomnenjski voditelji, politiki in nosilci javnih funkcij, umetniki ter vsi posamezniki, organizacije in institucije, ki nagovarjajo javnost in ji predstavljajo svoja razmišljanja, poglede in stališča.

V objavah o (med)etničnih, večinsko-manjšinskih in manjšinsko-manjšinskih odnosih v različnih okoljih, urejanju in upravljanju družbeno relevantnih različnosti ter drugih tematikah, ki sem jih omenil, sem navajal, da gre za kompleksne, medsebojno prepletene in soodvisne stalno spreminjajoče se dinamične procese. Vseeno sem pri predstavljanju njihovih prostorskih, časovnih in odnosnostnih dimenzij<sup>3</sup> opazil, da sem jih pogosto proučeval in interpretiral precej statično, kakršne sem zaznal v določenem trenutku, ter izolirano od ostalih pojavov, ki nanje vplivajo. Verjetno sem zato v predstavitvah in interpretacijah svojega raziskovanja in raziskovalnih rezultatov včasih ta dejstva premalo poudarjal.

Bolj problematična od mojih napak je praksa, da večina strokovnih in znanstvenih objav teh problemov in omejitev niti ne omenja. Še huje je, da so me včasih kolegi kritizirali, ker sem na omenjene probleme pri raziskovanju, predstavljanju in uporabi raziskovalnih rezultatov ter njihovi interpretaciji opozarjal in jih predstavljal širši javnosti. Menili so, da to lahko škoduje družbenemu ugledu znanosti, ker zmanjšuje zaupanje v znanost. Sam sem prepričan, da so njihovi pristopi, argumenti, koncepti in načini razmišljanja nezdružljivi s konceptom in idealom etične znanosti in raziskovanja.

Trdim, da morata biti raziskovanje in znanost etična ter temeljiti na najvišjih etičnih načelih in standardih, ki jih opredeljujejo dokumenti o etični znanosti, sprejeti in zavezujoči v različnih okoljih in na vseh ravneh. V okviru svoje družbene odgovornosti bi k takšnemu raziskovanju in znanosti morali biti zavezani vsi raziskovalci in znanstveniki. Etičnost, ki zagotavlja ustrezen položaj, obravnavo, pravice in varstvo vseh udeležencev, vključno s proučevanimi subjekti, ter raziskovalcem in znanstvenikom nalaga, da si prizadevajo predvsem za skupno dobro in družbeno korist, ne pomeni politične korektnosti raziskovanja in znanosti, zlasti pa ne slepe in popolne lojalnosti in podrejenosti naročnikom, plačnikom in njihovim ciljem in interesom. Kadar se cilji in interesi naročnikov in plačnikov ne skladajo z načeli, standardi in pravili etične znanosti, bi se etični in družbeno odgovorni raziskovalci morali upreti in zavrniti svoje sodelovanje. Ker gre v takšnih primerih pogosto za velik denar, vpliv in prestiž, je utopično pričakovati, da bodo vsi raziskovalci in

3 Te vključujejo tako notranje odnose med elementi, segmenti in subjekti, ki določen pojav oblikujejo in opredeljujejo, kot zunanje odnose med različnimi prepletenimi in soodvisnimi pojavi v konkretnem okolju.

znanstveniki vedno ravnali tako. Tisti, ki ne ravnajo etično, praviloma iščejo in navajajo različne izgovore, da opravičijo svoje odločitve in ravnanje. Sklicujejo se na domoljubje, (višje) nacionalne interese, kot so obramba države/ domovine, njen razvoj in krepitev njenega položaja in varnosti v mednarodni skupnosti. Ne verjamem jim. Menim, da gre za zavržno in nesprejemljivo ravnanje. Prepričan sem, da jih pri njihovih odločitvah in ravnanju vodijo predvsem njihovi osebni interesi in koristi. Zato bi morali za svoje ravnanje in vse njegove posledice odgovarjati moralno in civilno-odškodninsko za škode, ki so rezultati in posledice njihovega raziskovalnega dela. Skladno z zakonodajo bi morali odgovarjati tudi kazensko. To je zlasti pomembno v primerih, ko s svojimi ravnanji in njihovimi posledicami povzročijo škodo in trpljenje ljudem in različnim skupnostim ter kakorkoli ogrožajo zdravje in življenja ljudi, okolje, podnebje, naravo, družbene skupnosti in skupno dobro ali jim povzročajo škodo.

Menim, da etična in kakovostna znanost in raziskovanje ne smeta in ne moreta biti politično korektna ter svojih pristopov in ciljev ne bi smela opredeljevati zgolj upoštevanje interese in pričakovanja aktualne politike in naročnikov. Raziskovanje in znanost sta od politike vsaj do določene mere odvisna, saj politika in državne institucije opredeljujejo raziskovalne politike in njihove cilje, pri čemer se sklicujejo na nacionalne oziroma skupne interese. Omenjeno se odraža tudi v nacionalnih, evropskih in mednarodnih javnih razpisih in programih za financiranje raziskovalnih projektov in znanosti, ki opredeljujejo prioritete in tematike, za katere namenjajo javno financiranje. Vseeno pa bi se morali etični raziskovalci in znanstveniki upreti pričakovanjem in zahtevam politike, kadar ta namesto etične znanosti terja politično korektne pristope in raziskovalne rezultate ter politično korektno raziskovanje in znanost, kar – na žalost – marsikje po svetu postaja ustaljena praksa. Zlasti so sporne prakse omejitev, cenzure in avtocenzure, ko raziskovalci in znanstveniki sami predpostavijo, kakšne pristope in rezultate politika želi. Da bi politiki in naročnikom ustregli, raziskovalci, katerih projekti so financirani, pogosto uporabijo takšne pristope in metode, ki omogočajo, da bodo rezultati njihovega raziskovanja in njihove interpretacije takšni, kot mislijo, da si jih politika, vladajoča ideologija in naročniki želijo. Kadar raziskovalce bolj kot kritično, čim bolj celovito in objektivno raziskovanje, katerega rezultati morebiti ne bi ugajali vladajoči politiki in ideologiji ter pričakovanjem naročnikov, zanimajo aktualna politična korektnost ter interesi, cilji in zadovoljstvo naročnikov, ker to zagotavlja boljše možnosti za pridobivanje financiranja v prihodnje, ne moremo več govoriti o etičnem, objektivnem in kakovostnem raziskovanju. Zavedam se, da se raziskovanje in znanost pogosto prilagajata spremembam situacije in aktualni družbeni realnosti ter sprejemata opisano »igro« predvsem zato, da zagotovita nujno potrebno financiranje za preživetje in razvoj raziskovalnih in znanstvenih institucij ter za plače raziskovalcev in

znanstvenikov. Takšen pristop, kompromisi in ravnanja, ki so neetični, so uničujoči za znanost in njeno vlogo v družbi ter zanje ni opravičila. Žal navedene ugotovitve ne veljajo le za aktualna dogajanja v Združenih državah Amerike in za razvoj v oddaljenih koncih sveta, ampak takšne trende zaznavamo globalno in v Evropi, tako v posameznih državah kot v Evropski uniji (EU). Celotno raziskovalno in znanstveno kariero se zavzemam za etično raziskovanje in znanost. Trdim, da raziskovanje in znanost ne smeta biti pokorna hlapca politike in kapitala. Politiki, kapitalu in naročnikom ter njihovim neetičnim zahtevam mora etična znanost nastavljati ogledalo, ki razkriva njihovo pravo naravo, grabežljivost in pohlep, pogojene z nebrzdano in družbeno škodljivo željo po vplivu, moči, (absolutni) oblasti in bogastvu. Skladno z načeli etične znanosti bi morali etični raziskovalci in znanstveniki promovirati vzdržen trajnostni razvoj. Razvojni cilji takšnega koncepta razvoja so:

- krepitev družbenega vključevanja, solidarnosti, sodelovanja in kohezije;
- krepitev odpornosti pluralnih in raznolikih družb, da se soočajo z vsemi krizami in izzivi, ki prispevajo k skupnemu dobru;
- omogočanje in spodbujane celovitega, vključujočega, pravičnega, dolgoročno vzdržnega in zelenega trajnostnega razvoja. Tak razvoj zavrača koncept stalne in neomejene rasti, ki na omejenem planetu ni možen. Namesto njega uveljavlja nov koncept, ki upošteva objektivne danosti in omejenost razpoložljivih virov ter vse podnebne, okoljske, naravne in družbene omejitve. Razvoj mora biti dolgoročno vzdržen, spoštljiv in prijazen do podnebja, okolja, narave, družb in vseh posameznikov.

Dodaten problem, na katerega opozarjamo v Sloveniji, je, da stabilno sistemsko in institucionalno financiranje raziskovanja in znanosti nista zadostna. Ne zagotavljata niti celotnega financiranja plač zaposlenih na javnih raziskovalnih in visokošolskih organizacijah. Da bi si zagotovili svoje osnovne plače, se moramo raziskovalci na teh institucijah intenzivno prijavljati na različne nacionalne in evropske razpise za financiranje raziskovalnih projektov, za kar porabimo vse večji del delovnega časa. Posledično zaradi tega trpita obseg in kakovost raziskovalnega dela. V večini držav članic EU sistemsko in institucionalno financiranje zagotavlja vsa ali vsaj večino (80–90 odstotkov) potrebnih sredstev za delovanje in razvoj javnih institucij ter plače njihovih zaposlenih. Pridobljena projektna sredstva tam predstavljajo (dodatno) financiranje, ki omogoča dodatne projektne zaposlitve in intenzivnejši razvoj posameznih področij in/ali segmentov teh institucij. Prav zaradi omenjene situacije je kljub povečevanju proračunskih sredstev za znanost in raziskovanje v Sloveniji v zadnjih letih situacija primerjalno bolj negotova in kritična kot v večini drugih držav članic EU. Kljub povečevanju financiranja za raziskave, inovacije in znanost Slovenija občutno zaostaja za najuspešnejšimi evropskimi državami, globalno pa tudi najuspešnejše članice EU in celotna EU primerjalno pomembno zaostajajo za vodilnimi državami v svetu. Da bi

Slovenija in EU lahko enakopravno tekmovali z globalno najuspešnejšimi državami, bi morali financiranje raziskovanja in znanosti iz javnih sredstev takoj bistveno povečati, v prihodnje pa poskrbeti, da bodo za delovanje in razvoj tega področja namenjali vsaj tak obseg javnega financiranja kot globalno najuspešnejše države. Poleg tega bi morala Slovenija čim prej reformirati sistem stabilnega institucionalnega financiranja raziskovanja in znanosti, da bodo sistemska sredstva za javne raziskovalne institucije in za raziskovanje na javnih visokošolskih zadoščala za njihovo delovanje in razvoj ter plače redno zaposlenih. Potem bo tudi v Sloveniji projektno financiranje zagotavljalo dodatna sredstva, ki bodo omogočala hitrejši razvoj raziskovanja na posameznih področjih in dodatno projektno zaposlovanje raziskovalcev na raziskovalnih institucijah. V tem primeru bo naše odločanje za prijavljanje na različne razpise bolj racionalno in predvsem razvojno usmerjeno, kar bo pozitivno vplivalo na kakovost našega raziskovanja. Opozoriti kaže na še en pereč problem slovenskih in evropskih javnih razpisov za financiranje raziskovalnih projektov, ki ga redko omenjamo, kadar govorimo o nezadostnem financiranju raziskovanja in znanosti ter o zaostajanju EU na tem področju. Večji problem kot višina razpisanih sredstev za nacionalne in evropske razpise ter v nekaterih primerih prenizek predviden obseg in prekratek čas financiranja za posamezne raziskovalne projekte predstavlja majhna verjetnost, da bo prijava uspešna. Zato je pri projektih prijavah precejšnja verjetnost, da vložki časa, naporov in porabljenih sredstev ne bodo povrnjeni. Kot omenjeno, to za slovenske raziskovalce predstavlja še večji problem, saj se kljub majhni verjetnosti, da bodo naše prijave uspešne, na številne projektne razpise moramo prijavljati, ker v Sloveniji sistemsko financiranje ne zadošča niti za plače redno zaposlenih.<sup>4</sup>

Omenjene probleme financiranja raziskovanja in znanosti ter etike v raziskovanju in znanosti še povečuje dejstvo, da tudi odločanje o javnem in proračunskem financiranju usmerjajo predvsem ali vsaj v zelo veliki meri kratkoročni interesi nosilcev družbenih in političnih funkcij, zasebnih naročnikov in gospodarstva.<sup>5</sup> Ti zaradi svoje moči in vpliva in interesa, da ju še

4 Ob razmišljanju o projektne financiranju in vprašanju, kdaj se na projektne razpise splača prijaviti, omenjam pogovor s še enim Nobelovim nagrajencem za ekonomijo, profesorjem Josephom Stiglitzem, ki je na moje vprašanje, na katere razpise za projekte, za kakšen znesek in kdaj se splača prijaviti, duhovito odgovoril: »Splaca se prijaviti na vsak razpis – tudi za 100 dolarjev –, če je vložek stroškov in časa za prijavo manjši od zaprosenega zneska, če obstaja verjetnost, da boš s prijavo uspešen.« To pomeni, da je ključen racionalen argument za odločitev za prijavo na projektne razpise realna verjetnost, da bo prijava uspešna in bodo pridobljena sredstva večja od vložka.

5 Na sprejemanje odločitev o javnem financiranju znanosti in raziskovanja globalno in v posameznih državah, vključno s Slovenijo, vse bolj vplivajo kapital in gospodarstveniki, zlasti najbogatejši, ožja vodstva in vodilni posamezniki v velikih in gospodarsko močnih podjetjih in družbah.

okrepijo, ter v želji po povečanju svojih kratkoročnih dobičkov in bogastva zanemarjajo dolgoročne družbene interese in pozabljajo na skupno dobro. Javno in proračunsko financiranje ter javno-zasebno partnerstvo vidijo predvsem kot sredstvo, ki ga lahko izkoristijo, da povečajo svojo lastno moč, vpliv in oblast ter zasebne dobičke in bogastvo. Zato jih ne zanima vlaganje v temeljno raziskovanje, ki jim ne prinaša kratkoročnih koristi in dobičkov, ampak jih celo ogroža.<sup>6</sup> Pod krinko javno-zasebnega partnerstva se zavzemajo za proračunsko in javno financiranje takšnih projektov in zlasti aplikativnega raziskovanja, ki zasleduje in krepi njihove kratkoročne ozke zasebne interese ter povečuje njihove zasebne dobičke, saj jim tako v te namene ni treba vlagati svojih zasebnih sredstev, njihovim podjetjem pa se zmanjšajo stroški za raziskovanje in razvoj.

Z vidika trajnosti in razvoja znanosti in raziskovanja so družbeno škodljivi tudi obstoječi sistemi in prakse evalvacije in ocenjevanja kakovosti ter akademsko založništvo. Akademsko založništvo in sistemi indeksov so globalno med najbolj dobičkonosnimi gospodarskimi dejavnostmi, ki hočejo svoje dobičke še povečevati in za to izjemno učinkovito izkoriščajo prav vse možnosti. Dobičke, ki jim jih prinaša samo akademsko založništvo, gromozansko povečujejo s prelivanjem javnih sredstev za zagotavljanje odprtega dostopa do znanstvenih objav,<sup>7</sup> objavljenih v njihovih publikacijah. Če so pred nekaj desetletji založniki za objavo znanstvenih člankov plačevali avtorjem avtorske honorarje, zdaj avtorji pogosto serijskim publikacijam plačujejo za recenzijske postopke in druge stroške, povrh pa oni in/ali njihove institucije plačajo še za odprti dostop.

Pomemben razlog, da akademsko založništvo tako uspešno povečuje svoje dobičke, je načelo »objavljaj ali propadi« (*publish or perish*). To načelo se je v storilnostno in dobičkonosno naravnani akademski sferi in znanosti na zahodu začelo uveljavljati po drugi svetovni vojni. Terja, da raziskovalci in znanstveniki neprestano pišemo in objavljamo rezultate svojih raziskav in znanstvenega dela. Tako institucijam, kjer smo zaposleni, in širši javnosti potrdimo, da delamo, in predstavimo, kaj delamo. Objavljamo tudi, ko ne predstavimo nič novega, ampak le poročamo, kaj delamo. Tako nas in naše delo lahko stalno spremljajo in ocenjujejo, kar je ključno za napredovanje v

6 Zato nasprotujejo javnemu financiranju raziskav, ki bi razkrile škodljivost izpustov in drugih negativnih okoljskih in podnebnih vplivov in odtisov različnih gospodarskih dejavnosti, predvsem pa za to ne namenjajo zasebnih sredstev. Te raje namenjajo različnim projektom, ki bi jih lahko označili za zeleno zavajanje. Popolnoma preprečiti pa želijo raziskave o škodljivosti posameznih produktov (npr. tobakni, kozmetični in prehranski izdelki, sladke, energetske in alkoholne pijače, plastika itd.), ki podjetjem prinašajo ogromne dobičke, za človekovo zdravje in življenje pa so škodljive in celo nevarne. Med najvplivnejšimi lahko omenimo sektor fosilne energije, kemično in farmacevtsko industrijo, prehravno-predelovalno in tobakno industrijo itd.

7 Zlasti najbolj donosnega »zlatega«.

posameznikovi akademski karieri. Zato skoraj vsi ravnamo tako in načelo spoštujemo.

Po izumu in razvoju tiska je bilo običajno, da so raziskovalci, znanstveniki in tudi največji umi objavljali svoja besedila in knjige le, kadar so kolegom in širši javnosti hoteli povedati kaj izjemno pomembnega in novega o svojem delu, rezultatih svojega raziskovanja in spoznanjih. V preteklih desetletjih je kombinacija dejavnikov spremenila kulturo objavljanja. Krepitev akademskega založništva in hitro množenje periodičnih znanstvenih publikacij sta večala povpraševanje po strokovnih in znanstvenih besedilih za objavo. Hkrati sta globalni razvoj akademske sfere in interes raziskovalcev in znanstvenikov, da zaradi pritiska načela »objavljaj ali propadi« producirajo in objavljajo vse več, hitro povečevala ponudbo. Vendar povečanje znanstvene in raziskovalne produkcije, števila in obsega objav ne zagotavlja njihove boljše kakovosti. Menim, da velja obratno. Sprva je načelo »objavljaj ali propadi« vsaj navidezno povečalo »produktivnost« akademske sfere, saj je »lene« oziroma manj produktivne raziskovalce in znanstvenike prisililo, da so producirali in objavljali več. Na podlagi izkušenj trdim, da lahko dolgoročno prekomerna produkcija in takojšnje objavlanje negativno vplivata na kakovost raziskovalnega in znanstvenega dela ter rezultatov. Kadar nista skladna s konceptom vzdržnega trajnostnega razvoja, sta okoljsko, podnebno, družbeno in celo ekonomsko škodljiva. Trditev, ki se nekaterim zdi pretirana, lahko utemeljimo s tehtnimi argumenti. Rezultat profitnih interesov akademskega založništva in načela »objavljaj ali propadi« sta nepregledno število in obseg objav. Med njimi je izjemno težko najti inovativne objave, ki predstavljajo pomembne nove podatke in spoznanja. Umetna inteligenca, ki lahko pri tem pomaga, nima dostopa do vseh relevantnih objav, ker nekaterih ni na spletu, poleg tega pa so omejene njene sposobnosti analiziranja objav v nekaterih jezikih. Z vidika trajnostnega razvoja velikanski obseg tiskanih in spletnih strokovnih in znanstvenih objav terja ogromno virov, predvsem pa skrbi hitro povečevanje porabe energije za njihovo digitalno shranjevanje in obdelavo. Takšne prakse niso trajnostne in vzdržne ter prispevajo k zaostrovanju okoljskih in podnebnih problemov in kriz. Zaradi profitnega interesa (in pohlepa) revij in založnikov pa obseg strokovnih in znanstvenih objav še vedno hitro narašča, čeprav obstoječi recenzentski sistemi in postopki ne morejo zagotavljati želene kakovosti.

Samokritično ugotavljam, da bi seznam mojih objav, predstavljenih v tem prispevku, obsegal le četrtno ali še manj navedenih objav, če bi objavljaj le takrat, ko sem imel kaj novega in pomembnega povedati. Načelo »objavljaj ali propadi«, ki je pogojevalo mojo akademsko kariero, in izpolnjevanje pogojev za prijavo projektov na nacionalnih razpisih sta me prisilila, da sem objavljaj več, kot sem želel. Če ne bi bil prisiljen ravnati tako, bi imel več časa, da bi namesto člankov in objav, v katerih sem nekatere tematike »recikliral«



in le malo dodelal, napisal kakšno dodatno knjigo. V knjigah bi lahko celoviteje, podrobneje in bolj poglobljeno predstavil svoje raziskovalne rezultate in spoznanja ter obdelal tematike, za katere menim, da so ključne za prihodnji razvoj.

V zaključku razmišljam še o individualni in institucionalni evalvaciji ter ocenjevanju kakovosti raziskovalnega in znanstvenega dela, pa o sedanjem trenutku in vlogi znanosti in raziskovanja v načrtovanju in uresničevanju trajnostnega vzdržnega razvoja, kakršnega sem predstavil.

Ugotavljanje in zagotavljanje kakovosti lahko prispevata k izboljševanju in razvoju sleherne človeške dejavnosti – tudi znanosti in raziskovanja. Kadar terjata preveč (nekateri mejo postavljajo pri treh odstotkih) časa, sredstev in energije institucij, ki so ocenjevane, lahko postaneta škodljiva in ogrožita ocenjevano dejavnost in institucijo. Natančna opredelitev vsebine, namena in ciljev, meril (standardov), časa (časovnega intervala) in postopkov evalvacije ter izbira ocenjevalcev (evalvatorjev), ki morajo biti dobro usposobljeni in morajo dobiti podrobna navodila za delo, sta ključna za uspešno ugotavljanje in zagotavljanje kakovosti ter evalvacijske postopke. Sleherna individualna in institucionalna evalvacija mora biti prilagojena specifičnemu primeru in situaciji.

Za presojo kakovosti raziskovanja in znanosti so ključna merila, ki jih moramo prilagoditi specifikam ved, disciplin in tematskih področij, ki jih evalviramo. Ta merila morajo upoštevati tudi specifiko znanstvenoraziskovalnih okolij in institucij. Merila, ki so odlična v naravoslovju in/ali tehniki, so lahko popolnoma neprimerna v družboslovju in/ali humanistiki. Podobno lahko velja tudi znotraj posameznih ved in disciplin za posamezna področja in tematike. V naravoslovju in tehniki so bibliometrija oziroma indeksi (npr. SCI – Science Citation Index) lahko odlična merila za presojo kakovosti. SSCI (Social Science Citation Index) je lahko uporabno merilo v posameznih disciplinah in področjih družboslovja, popolnoma neustrezno pa je za druge discipline in področja v družboslovju ali humanistiki. Za presojo je bistveno, da vemo, da so indeksi in podobne storitve večinoma proizvodi zasebnih profinitnih institucij, ki vrednostno niso nevtralne ter jih družbene koristi in skupno dobro ne zanimajo, ker zasledujejo predvsem lastne interese in dobičke. Zato se sprašujem, če so indeksi res merilo kakovosti objav, saj ocenjujejo revije, ne posamezne objave, in kot kriterij za vrednotenje uporabljajo pogostost citiranja teh revij v izbranih serijskih publikacijah v angleščini, ko so vključene v določen sistem, zato citatov v drugih serijskih publikacijah in monografijah ne zaznajo in upoštevajo.

Prevladujoči koncept pri ugotavljanju kakovosti znanosti in raziskovanja tako pri individualnih kot pri kolektivnih evalvacijah je kvalitativno ocenjevanje kolegov oziroma recenzija s strani strokovnjakov (*peer review*). Ta koncept je podoben dvojno slepemu oziroma anonimnemu recenzijskemu postopku



za objave člankov v znanstvenih revijah, pri katerih avtorji ne poznajo identitete recenzentov in recenzenti ne identitete avtorjev, ter sistemom ocenjevanja in izbire prijav na javne razpise raziskovalnih projektov, ko prijavitelji ne poznajo identitete recenzentov, recenzenti pa poznajo identiteto, kapacitete in rezultate dosedanjega dela prijaviteljev in sodelujočih partnerjev, da lahko objektivneje ocenijo uresničljivost prijavljenih predlogov projektov.

Ko gre za individualne evalvacije raziskovalcev je mogoče uporabiti dvojno slepe recenzijske postopke, ni pa to nujno. Praviloma recenzenti ocenjujejo poročila ocenjevanih raziskovalcev o njihovem delu, raziskovalnih rezultatih in ugotovitvah ter njihovem vplivu, diseminaciji in promociji, pa tudi posamezne objave (pogosto izbor objav, ki ga raziskovalci posredujejo ocenjevalcem) in raziskovalni opus v določenem obdobju. Za zagotavljanje korektnosti evalvacij je ocenjevanim raziskovalcem treba omogočiti, da se lahko odzovejo na osnutek poročila evalvatorjev, pojasnijo morebitne nejasnosti, ki jih poročila navajajo, dodajajo dodatne informacije, argumente in dokumente, komentirajo ocene in ugotovitve ter nanje argumentirano odgovorijo. Od evalvatorjev je treba zahtevati, da v končnih poročilih na odzive ocenjevanih raziskovalcev temeljito in argumentirano odgovorijo ter svoje ocene čim podrobneje in čim bolj argumentirano obrazložijo.

Pri institucionalnih evalvacijah ocenjevalne institucije praviloma poznajo ocenjevalce – vsaj tiste, ki institucije obiščejo, saj je sestavni del evalvacijskega postopka tudi obisk ocenjevalcev na ocenjevani instituciji. Poleg poročil o delu in (samo)evalvacijskih poročil, ki jih institucije posredujejo ocenjevalcem, pregleda vseh relevantnih dokumentov, produkcije, diseminacije in promocije so ključni viri informacij za ocenjevalce njihovi obiski na ocenjevanih institucijah in pogovori z vodstvi in predstavniki institucij in njihovih organizacijskih enot, neposredni pogovori z zaposlenimi iz vseh organizacijskih enot in generacij (praviloma brez navzočnosti vodstev in predstavnikov institucij) ter srečanja in pogovori z relevantnimi deležniki v ožjem in širšem okolju.

Pri izbiri evalvatorjev je za individualno in institucionalno evalvacijo ključno, da ti dobro poznajo področja in tematike raziskovanja, pogoje in okoliščine delovanja ter njihove specifične, da so za ocenjevanje ustrezno usposobljeni in imajo vse potrebne informacije, predvsem pa se je treba izogniti kakršnemukoli dvomu o obstoju konflikta interesov, neobjektivnosti ali morebitni pristranosti pri ocenjevalcih. Menim, da bi v takem primeru morali tudi v primeru obstoja najmanjšega dvoma take kandidate za ocenjevalce izločiti iz procesov evalvacije. Prav tako bi morali imeti posamezni ocenjevani raziskovalci in institucije možnost, da iz seznamov oziroma baz možnih evalvatorjev, za katere menim, da bi morali biti javno dostopni, zahtevajo izločitev tistih posameznikov, za katere menijo, da bi lahko bili pristranski ali neobjektivni.

Če bi zahtevali izločitev večine ali celo vseh možnih evalvatorjev za posamezno področje ali tematiko, bi morali svojo zahtevo podrobno utemeljiti.

Pri individualnih evalvacijah raziskovalcev se kot najboljši ocenjevalci praviloma odrežejo specialisti, ki zelo dobro poznajo ožja področja dela ocenjevanih raziskovalcev in tematike, ki jih ti raziskujejo. Za institucionalne ali področne evalvacije se kot najboljša izkaže kombinacija specialistov, ki so dobri strokovnjaki za posamezna področja in teme, ki jih institucija raziskuje, in generalistov, ki lahko upoštevajo širši kontekst. V procesih evalvacije, ki temeljijo na slepi slučajnostni izbiri (*blind random selection*) ocenjevalcev iz široke baze evidentiranih kandidatov za evalvatorje, je takšno sestavo skupin ocenjevalcev za konkretne evalvacije na podlagi splošnih algoritmov zelo težko, če ne kar nemogoče, zagotoviti. Menim, da bi bilo zato treba razmisliti o kombiniranih metodah določanja ocenjevalnih skupin, v katere bi bilo mogoče na podlagi ocene o potencialnih primanjkljajih ocenjevalne skupine na podlagi slepe slučajnostne izbire vključiti dodatne ocenjevalce, ki bi jih slučajnostno izbrali izmed možnih kandidatov za evalvatorje v bazi. Tako bi takšne primanjkljaje lahko odpravili ali vsaj bistveno zmanjšali. Takšna praksa bi bila ključna zlasti pri institucionalnih evalvacijah organizacij, katerih področja dela in raziskovanje so multidisciplinarni, interdisciplinarni ali transdisciplinarni oziroma proučujejo izrazito različna področja in tematike. Ker obstoječe baze podatkov v Sloveniji in številnih evropskih državah kot možne ocenjevalce praviloma vključujejo zgolj tuje evalvatorje, ki nacionalnih in regionalnih okoliščin in potreb ter zlasti specifik delovanja posameznih organizacij ne poznajo dobro, predlagam, da bi kot podporo in zunanje sodelavce ocenjevalnih skupin, ki nimajo pravice glasovanja, v procese individualnih in institucionalnih evalvacij vključili vrhunske domače strokovnjake, raziskovalce in znanstvenike, pri katerih ne obstajata konflikt interesov in dvom o njihovi nepristranskosti.

Čeprav menim, da je v evalvacijskih postopkih ključna presoja kakovosti raziskovanja, mora evalvacijski postopek pri ocenjevanju kakovosti raziskovalcev in institucij oceniti tako kakovost kot obseg dela in produkcije ter njuno učinkovitost. Zato morajo biti ocenjevalci dobro in temeljito seznanjeni s cilji, postopki in merili za ocenjevanje. Pri presoji kakovosti se zanašamo na kvalificiranost in sposobnost presoje ocenjevalcev, na njihovo poznavanje ocenjevanih področij dela in tematik ter njihovega zgodovinskega in aktualnega razvoja, predvsem pa na njihovo znanje in vedenje. Ob upoštevanju problemov in celo družbene škodljivosti, povezanih z uveljavljanjem načela »objavljal ali propadi« ter nekritično uporabo bibliometrike zlasti na posameznih področjih, predlagam, da se določijo minimalni standardi in smernice za posamezne vede, discipline in področja ob upoštevanju njihovih specifik. Skladno s temi smernicami in standardi ter upoštevanje specifik njihovega raziskovanja in raziskovalnih tematik bo pričakovani (minimalni) obseg

produkcije in objav za raziskovalce iz različnih ved, disciplin in področij različnih. Iz izkušenj vemo, da raziskovalci in znanstveniki na podlagi svojega raziskovanja lahko produciramo le omejeno število kakovostnih objav. Za področja etničnih in manjšinskih študij, urejanja in upravljanja različnosti, preprečevanja, upravljanja in/ali razreševanja kriz in konfliktov ter sorodna interdisciplinarna pretežno družboslovna in humanistična področja in tematike, ki jih najbolj poznam, predlagam, da kot minimalne standarde za obseg produkcije v petih letih opredelimo: eno znanstveno monografijo ali dva znanstvena članka v recenziranih znanstvenih revijah oziroma tri poglavja v znanstvenih zbornikih, tri referate na mednarodnih znanstvenih konferencah ter letno vsaj dva javna nastopa ali dve poljudni objavi, namenjeni predstavitvi in promociji raziskovalnih rezultatov.

Predstavljena razmišljanja in predlogi nakazujejo, kako bi znanost in raziskovanje lahko postala bolj družbeno odgovorna, etična, koristna in trajnostna ter kako bi se lahko izognili nekaterim pastem, ki sem jih predstavil. Upam, da smo v današnjem trenutku in v obstoječih družbah takšnih razmislekov sposobni, saj sem prepričan, da so v luči obstoječih in vse bolj zaostrenih podnebnih, okoljskih, naravnih in družbenih kriz in problemov ter vzdržnega trajnostnega razvoja nujni. Če bomo nadaljevali s sedanjimi praksami in ne bomo storili nič, se bojim, da bomo kmalu prepozni.

## Literatura in viri

- Bašić, G., Žagar, M. & Tatalović, S. (ur.), 2018. *Multiculturalism in Public Policies*. Academic Network for Cooperation in South-East Europe, Belgrade/Beograd.
- COBISS, 2025. Mitja Žagar, Osebna bibliografija za obdobje 1985-2025. COBISS Kooperativni online bibliografski sistem in servisi COBISS, [https://bib.cobiss.net/bibliographies/si/webBiblio/bib201\\_20251008\\_111949\\_a2514019.html](https://bib.cobiss.net/bibliographies/si/webBiblio/bib201_20251008_111949_a2514019.html) (dostop: 8. 10. 2025).
- della Porta, D. & Keating, M. (ur.), 2008. *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective*. Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo.
- Klemenčič, M. & Žagar, M., 2004. *The Former Yugoslavia's Diverse Peoples: A Reference Sourcebook*. ABC-CLIO, Santa Barbara, California.
- Myrdal, G., 1969. *Objectivity in Social Research*. Pantheon Books, New York.
- Ortino, S., Žagar, M. & Mastny, V. (ur.), 2005. *The Changing Faces of Federalism: Institutional Reconfiguration in Europe from East to West*. Manchester University Press, Manchester, New York.
- Žagar, M., 1988. Zgodba o demokraciji in političnem pluralizmu: o političnem pluralizmu nasploh in o njegovih možnostih pri nas danes, v bližnji in daljši prihodnosti. *Dnevnik*, 30. 12. 1988, 11–14.
- Žagar, M., 1989. *Kakšni naj bosta novi ustavi: Teze za novo slovensko in jugoslovansko ustavo ter teze listine o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah*. Komunist, Ljubljana.
- Žagar, M., 1990. *Sodobni federalizem s posebnim poudarkom na asimetrični federaciji v večnacionalnih državah: doktorska disertacija*. Pravna fakulteta, Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana.
- Žagar, M., 1991a. Measures and Mechanisms for the Management or/and Resolution of Ethnic Conflicts: Thesis for Discussion. V O. Feinstein (ur.) *Ethnicity: Conflict and Cooperation*. Vol. 2, *International Colloquium Reader*. Michigan Ethnic Heritage Studies Center, Detroit, 96–109.
- Žagar, M., 1991b. Narodne manjšine v Sloveniji: Manjšine naj ne bodo drobiž v ustavnih in političnih sporih. *Naši razgledi* 40 (7), 5. 4. 1991, 195.
- Žagar, M., 1992. The Model of Asymmetrical Decision-Making as a Mean of Protection and of Assuring Equal Rights for Ethnic Minorities in Multi-Ethnic (Ethnically Plural) Societies. *The Journal of Ethno-Development* 1 (1), 91–108.
- Žagar, M., 1993a. A Contribution to an „Ethnic Glossary“. *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja* 28, 155–169.
- Žagar, M., 1993b. Na poti v demokracijo?: Nekaj značilnosti procesov demokratizacije in prehoda iz političnega monizma v pluralizem. V D. Fink-Hafner & B. Strmčnik (ur.) *Problemi konsolidacije demokracije: zbornik referatov*. Slovensko politološko društvo, Ljubljana, 47–66.
- Žagar, M., 1994a. *Izhodišča za novo organiziranost slovenske kulture: [modeli organiziranja in upravljanja v kulturi]*. Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, Ljubljana.

- Žagar, M., 1994b. Nation-States, Their Constitutions and Multi-Ethnic Reality: Do Constitutions of Nation-States Correspond to Ethnic Reality? *The Journal of Ethno-Development* 3 (3), 1–19.
- Žagar, M., 1994c. National Sovereignty at the End of the Twentieth Century: Relativisation of Traditional Concepts; the Case of Slovenia. V B. Bučar & S. Kuhnle (ur.) *Small States Compared: Politics of Norway and Slovenia*. Alma Mater, Bergen, 235–252.
- Žagar, M., 1995a. Nationality, Protection of Ethnic Minorities and Transition to Democracy: the Case of Slovenia - I.: Nationality and Citizenship. *Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja* 32 (1-2), 88–95.
- Žagar, M., 1995b. Nationality, Protection of Ethnic Minorities and Transition to Democracy: the Case of Slovenia - II. *Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja* 32 (3–4), 243–254.
- Žagar, M., 1994/1995a. Constitutions in Multi-Ethnic Reality. *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja* 29–30, 143–164.
- Žagar, M., 1994/1995b. Nekaj hipotez o kvadraturi kroga: ustava SFRJ in proces osamosvajanja Republike Slovenije: (etnična dimenzija osamosvajanja Slovenije). *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja* 29–30, 231–260.
- Žagar, M., 1996a. Evolving Concepts of Protection of Minorities: International and Constitutional Law. *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja* 31, 135–191.
- Žagar, M., 1996b. Nationality, Citizenship and Protection of Ethnic Minorities: The Case of the Republic of Slovenia. V E. Decaux & A. Pellet (ur.) *Nationalité minorités et succession d'états en Europe de l'est*. Montchrestien, Paris, 247–272.
- Žagar, M., 1996c. The Constitution of the Republic of Slovenia: An Aid on the way to Europe?. V D. Fink-Hafner & T. COX (ur.) *Into Europe?: Perspectives from Britain and Slovenia*. Faculty of Social Sciences, Ljubljana, 123–145.
- Žagar, M., 1997a. Asimetrije: Kako odraziti obstoječe razliknosti in asimetrije v političnem sistemu? *Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja* 34 (5), 793–807.
- Žagar, M., 1997b. Eslovenia: será posible el éxito trans una década de transición? V *Las nuevas instituciones políticas de la Europa Oriental*. Centro de estudios constitucionales institució Valenciana d'estudis i investigació, Madrid, 311–374.
- Žagar, M., 1997c. Rešitev, ki je postala problem: nacionalne države in večetnična realnost. *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja* 32, 7–13.
- Žagar, M., 1997d. Rights of Ethnic Minorities: Individual and/or Collective Rights?: Some New(er) trends in Development and the (Universal) Nature of Human Rights - the European Perspective. *Journal of International Relations: Issues of Politics, Law and Economy* 4 (1/4), 29–48.
- Žagar, M., 1998a. Nationality, Citizenship and Protection of Ethnic Minorities: The Case of the Republic of Slovenia. V B. Stern (ur.) *Dissolution, Continuation and Succession in Eastern Europe*. Martinus Nijhoff: Kluwer Law International, The Hague, Boston, London, 119–144.
- Žagar, M., 1998b. Parliaments in the Democratic Process: Slovenia and Central and Eastern Europa. V L. D. Longley & D. Zajc (ur.) *The New Democratic Parliaments: the First Years*. Research Committee of Legislative Specialists International Political Science Association: Lawrence University, Appleton, 319–332.

- Žagar, M., 1999. Nekaj misli o manjšinskem nacionalizmu: jugovzhodna Evropa. *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja* 35, 291–304.
- Žagar, M., 2000a. Ali je možno razkleniti začaran krog?: strategije in koncepti za upravljanje in razreševanje etničnih konfliktov. *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja* 36/37, 11–32.
- Žagar, M., 2000b. Citoyenneté - nationalité: un juste équilibre entre les intérêts des états et ceux des individus. V *Trends and Developments in National and International Law on Nationality* (Strasbourg, 18 and 19 October 1999): proceedings. Council of Europe, Strasbourg, 99–118.
- Žagar, M., 2000c. Yugoslavia: What Went Wrong?: Constitutional Aspects of the Yugoslav Crisis from the Perspective of Ethnic Conflict. V M. Spencer (ur.) *The Lessons of Yugoslavia*. (Research on Russia and Eastern Europe 3.) Elsevier Science Inc., Amsterdam, London, New York, Oxford, Paris, Shannon, Tokyo, 65–96.
- Žagar, M., 2001a. Ethnic Relations, Nationalism, and Minority Nationalism in South-Eastern Europe. V M. Keating & J. McGarry (ur.) *Minority Nationalism and the Changing International Order*. Oxford University Press, New York, 325–341.
- Žagar, M., 2001b. Kako bi lahko razklenili začaran krog? (2): posredovanje, mediacija ter usposabljanje za preprečevanje in razreševanje etničnih konfliktov. *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja* 38/39, 68–93.
- Žagar, M., 2001c. Položaj i prava nacionalnih manjina u Republici Sloveniji. *Politička misao* 38 (3), 106–121.
- Žagar, M., 2002a. Enlargement - the Search for a European Identity. V A. Brandsma, S. Ertel & P-A. Farrer (ur.) *Proceedings Forum Bled: Enlargement Futures Project, Forum Bled, 2-4 December, 2001*. Enlargement Futures Report Series, 07. Insitute for Prospective Technological Studies: European Communities, Seville, 217–227.
- Žagar, M., 2002b. Iskanje novih evropskih identitet: uganka globalnih identitet: vpliv širitve Evropske unije (EU) na institucionalni razvoj in oblikovanje v posameznih državah in v Evropi. *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja* 40, 6–21.
- Žagar, M., 2002c. Nekaj misli o politiki integracije romske skupnosti v Sloveniji. *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja* 41, 136–171.
- Žagar, M., 2003a. Pakt za stabilnost jugoistočne Evrope - Ljudska prava i (nacionalne) manjine. *Strani pravni život* (2/3), 101–132.
- Žagar, M., 2003b. Pandora's Box: Federalism in Central and Eastern Europe – the Applicability of the Federal Model(s) in the „Post-Communist Europe“. V A. Pieńkowska (ur.) *O nowy kształt Europy: XX-wieczne koncepcje federalistyczne w Europie Środkowo-Wschodniej i ich implikacje dla dyskusji o przyszłości Europy*. Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin, 389–406.
- Žagar, M., 2004. Koncepti, modeli i mehanizmi političkog predstavljanja nacionalnih manjina i integracijske politike. *Međunarodne studije: časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju* 4 (3/4), 81–105.
- Žagar, M., 2005a. EU - kako naprej? Model asimetričnega odločanja kot sredstvo za urejanje in upravljanje različnosti v Evropi. *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja* 47, 6–25.
- Žagar, M., 2005b. Koncepti, modeli in mehanizmi političnega predstavljanja narodnih manjšin in politike integracije. *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja* 46, 48–74.

- Žagar, M., 2005c. The Collapse of the Yugoslav Federation and the Viability of Asymmetrical Federalism. V S. Ortino, M. Žagar & V. Mastny (ur.) *The Changing Faces of Federalism: Institutional Reconfiguration in Europe from East to West*. Manchester University Press; Manchester, UK, New York, 107–133.
- Žagar, M., 2006. Etnični odnosi, nacionalizem, manjšine in človekove pravice v jugovzhodni Evropi in v evropskih okvirih. *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja* 50/51, 286–298.
- Žagar, M., 2007. Diversity Management - Evolution of Concepts. *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja* 52, 6–37.
- Žagar, M., 2008. Diversity Management and Integration: from Ideas to Concepts. *European Yearbook of Minority Issues* 6 (2006/2007), 307–327.
- Žagar, M., 2009. Strategies for the Prevention, Management, and/or Resolution of (Ethnic) Crisis and Conflict: the Case of the Balkans. V D. J. D. Sandole, S. Byrne, I. Sandole-Staroste & J. Senehi (ur.) *Handbook of Conflict Analysis and Resolution*. Routledge, London, New York, 456–474.
- Žagar, M., 2010a. Constitutional Reform in Bosnia-Herzegovina: A Few Comments, Reflections and Recommendations. *Razprave in gradivo, revija za narodnostna vprašanja* 61, 62–90.
- Žagar, M., 2010b. Human and Minority Rights, Reconstruction and Reconciliation in the Process of State- and Nation-Building in the Western Balkans. *European Yearbook of Minority Issues* 7 (2007/2008), 353–406.
- Žagar, M., 2010c. Rethinking Reconciliation: The Lessons from the Balkans and South Africa. *Peace and Conflict Studies* 17 (1), 144–175.
- Žagar, M., 2011a. Nationale Minderheiten, Minderheitenschutz und Partizipation: Entwicklungsperspektiven in der Nachfolgestaaten des ehemaligen Jugoslawien = Narodne manjšine, njihova zaščita in participacija: perspektive razvoja v državah naslednjicah nekdanje Jugoslavije. V P. Karpf & M. J. Ogris (ur.) *Zählen Minderheiten?: Volksgruppen zählen! (Kärnten Dokumentation, Bd. 27)*. Amt der Kärntner Landesregierung, Abteilung 1, Volksgruppenbüro, Klagenfurt am Wörthersee, 171–234, 235–287.
- Žagar, M., 2011b. The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations, Minority Rights and Trends in Minority Protection. V F. Palermo & N. Sabanadze (ur.) *National minorities in inter-state relations*. Martinus Nijhoff Publishers, OSCE, Leiden, Boston, 129–143.
- Žagar, M., 2012a. Essay: (Re)thinking and (Re)imagining South-Eastern Europe or an Intellectual Journey to the Balkans. *Southeastern Europe* 36 (2), 237–249.
- Žagar, M., 2012b. Europe, Central Europe, and the Shaping of Collective European and Central European Identities. V L. Donskis (ur.) *Yet Another Europe After 1984: Rethinking Milan Kundera and the idea of Central Europe*. (Value inquiry book series, vol. 252, Philosophy, literature, and politics PLP.) Rodopi, Amsterdam, 67–93.
- Žagar, M., 2012c. The Future of Federalism in Europe and Globally. V F. Palermo, G. Poggeschi, G. Rautz & J. Woelk (ur.) *Globalization, Technologies and Legal Revolution: the Impact of Global Changes on Territorial and Cultural Diversities, on Supranational Integration and Constitutional Theory: liber amicorum in memory of*



- Sergio Ortino. (Schriftenreihe der Europäischen Akademie Bozen, Bereich „Minderheiten und Autonomien“, Bd. 21.) Nomos, Baden-Baden, 345–369.
- Žagar, M., 2014. Definiranje narodne manjšine v pravu in znanosti nasploh: nekaj prispevkov k razmišljanjem o opredeljevanju in definicijah manjšin in narodnih manjšin. V V. Kržišnik-Bukić & D. Josipovič (ur.) *Zgodovinski, politološki, pravni in kulturološki okvir za definicijo narodne manjšine v Republiki Sloveniji*. Ethnicity 15. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 35–49.
- Žagar, M., 2015. Historische Evolution des Nationalstaates und Konzept des Mutterstaates: slowenische Perspektiven = Zgodovinska evolucija nacionalne države in koncept „matične“ države: slovenske perspektive. V G. Hafner (ur.) *Minderheiten und Mutterstaaten, Schutz oder Intervention? = Manjšina in matična država, zaščita ali vmešavanje?* Hermagoras, Klagenfurt, Laibach, Wien = Mohorjeva, Celovec, Ljubljana, Dunaj, 77–106, 107–130.
- Žagar, M., 2016a. Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin: o trendih varstva manjšin štirideset let po objavi knjige prof. dr. Ernesta Petriča. V A. Zidar, S. Štiglic & A. Polak Petrič (ur.) *Slovenske misli o mednarodnih odnosih in pravu: prispevki ob 80-letnici dr. Ernesta Petriča*. Fakulteta za družbene vede, Založba FFDV, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije (Zbirka Mednarodno pravo), Ljubljana, 437–456.
- Žagar, M., 2016b. Upravljanje različnosti in integracija: od idej do konceptov. V D. Grafenauer & K. Munda Hirnők (ur.) *Raznolikost v raziskovanju etničnosti: izbrani pogledi*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 286–307.
- Žagar, M., 2017. Inclusion, participation and self-governance in plural societies: Participation of national minorities in the CEI area. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in Gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 78, 5–22.
- Žagar, M., 2018a. Autonomy as Mode of Inclusion and Participation of Distinct Communities and Persons Belonging to Them. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in Gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 81, 5–20.
- Žagar, M., 2018b. Diversities, Multiculturalism, Inter-culturalism and Diversity Management in Southeast Europe. V G. Bašić, M. Žagar & S. Tatalović (ur.) *Multiculturalism in Public Policies*. Academic Network for Cooperation in South-East Europe, Belgrade, 9–35.
- Žagar, M., 2018c. Manjšine v odnosih med državami in bilateralni sporazumi: manjšinske pravice kot individualne in kolektivne pravice. V M. Komac & B. Vizi (ur.) *Bilateralni sporazumi kot oblika urejanja varstva narodnih manjšin: primer Sporazuma o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji*. L'Harmattan, Budapest, 32–47.
- Žagar, M., 2020. Impacts of the SARS-CoV-2 Virus and Covid-19 Pandemic on Societies, Sciences and Minorities. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in Gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 85, 5–32, doi: 10.36144/RiG85.dec20.5-32
- Žagar, M., 2020a. Odprt vključujoč javni dialog: Pristop, orodje, ideologija in cilj. V M. Medvešek & S. Novak-Lukanovič (ur.) *Raznolikost v raziskovanju etničnosti: izbrani pogledi II*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 11–39.

- Žagar, M., 2020b. Odprt vključujoč javni dialog: pristop, orodje, ideologija in cilj = Offener, inklusiver, öffentlicher Dialog: Ansatz, Instrument, Ideologie und Ziel. V J. Brousek, D. Grafenauer, W. Wintersteiner & D. Wutti (ur.) *Slovenija - Österreich: befreiendes Erinnern: dialogische Aufarbeitung der Vergangenheit = Slovenija - Österreich: osvobajajoče spominjanje. Dialogsko obravnavanje zgodovine*. Drava, Celovec, 95–107, 108–125.
- Žagar, M., 2020c. Transforming Ethnic Conflict: Building Peace and Diversity Management in Divided Societies. V S. Byrne, T. Matyók, I. M. Scott & J. Senéhi ur. *Routledge Companion to Peace and Conflict Studies*. Routledge, Taylor & Francis Group, London New York, 414–424.
- Žagar, M., 2021a. Dvajset let pozneje: položaj in pravice manjšin ob koncu drugega desetletja 21. stoletja v Sloveniji, Evropi in po svetu. V S. Pettan (ur.) *Glasba in etnične manjšine: (trans)kulturna dinamika v Sloveniji po letu 1991 = Music and ethnic minorities: (trans)cultural dynamics in Slovenia after the year 1991*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, 27–41.
- Žagar, M., 2021b. Individual and Collective Identities: National and Diaspora Identities. V M. I. Marković (ur.) *Dijaspora, identitet i migracije: mogućnosti i izazovi: radovi sa okruglog stola u organizaciji Rektorata Univerziteta Crne Gore i Fakulteta političkih nauka UCG, Podgorica, 13-14. decembar, 2019*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore, Fakultet političkih nauka, 19–62.
- Žagar, M., 2021c. Legitimno krizno upravljanje v demokratičnih družbah in vključevanje različnih manjšin in njihovih pripadnikov. V K. Munda Hirnök & S. Novak-Lukanovič (ur.) *Svet je postal drugačen: vpliv covida-19 na etnične manjšine in obmejni prostor v Sloveniji in sosednjih državah*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 9–26.
- Žagar, M., 2021d. Poziv k razmisleku. *Delo, Sobotna priloga*, 15. 5. 2021, 16–17.
- Žagar, M., 2022. *Slovenija, kako naprej?: Predlog ustavne, institucionalne in politične reforme: (znanstvena monografija)*. Ethnicity, 18. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, Drava, Celovec.
- Žagar, M., 2023a. How Does the Covid-19 Pandemic Influence Peacebuilding, Diversity Management, the Handling of Ethnic Conflict, and Ethnic minorities?. V J. Senéhi, I. M. Scott, S. Byrne & T. G. Matyók (ur.) *Routledge Handbook of Peacebuilding and Ethnic Conflict*. Routledge, Abingdon, Oxfordshire, New York, 94–104.
- Žagar, M., 2023b. Legitimate Multilevel Crisis Management from the Perspective of Human Rights, Minorities, and Non-Discrimination. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in Gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 91, 5–24, doi: 10.2478/tjjes-2023-0012
- Žagar, M., 2023c. Ob petindvajsetletnici uveljavitve Okvirne konvencije Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin: kaj je prispevala in kako naprej? V S. Novak-Lukanovič & B. Riman (ur.) *Raznolikost v raziskovanju etničnosti: izbrani pogledi III*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 373–405, doi: 10.69070/2024\_13
- Žagar, M., 2025. Percepcije pripadnikov družbenih manjšin o legitimnosti kriznega upravljanja med pandemijo covida-19: predstavitev rezultatov terenskega raziskovanja. *Teorija in praksa: revija za družbena vprašanja* 62 (1), 109–128, doi: 10.51936/tip.62.1.109

- Žagar, M. & Brinar, I., 2008. Slovénie. V J.-M. de Waele (ur.) *Les démocraties européennes: approche comparée des systèmes politiques nationaux*. Armand Colin, Paris, 402–418.
- Žagar, M. & Novak, A., 1997. Ustavno varstvo in ustavnosodna presoja zaščite etničnih manjšin. *Pravna praksa* 16 (3), 2–5.
- Žagar, M. & Novak, A., 1998. La protección de las minorías nacionales en la Europa Central y del este a través del derecho constitucional e internacional. *Humana iura* (1997/1998), 19–68.
- Žagar, M. & Novak, A., 1999. Constitutional and International Protection of National Minorities in Central and Eastern Europe. V: M. Žagar, B. Jesih & R. Bešter (ur.) *The Constitutional and Political Regulation of Ethnic Relations and Conflicts: [Selected Papers]*. Ethnicity 2. Institute for Ethnic Studies, Ljubljana, 177–214.

## Financiranje in dodatno pojasnilo

Prispevek temelji na štirih desetletjih raziskovanja na Inštitutu za narodnostna vprašanja, zlasti v okviru raziskovalnega programa Manjšinske in etnične študije ter slovensko narodno vprašanje (P5-0081) in temeljnega raziskovalnega projekta Politična participacija narodnih manjšin in njihovih pripadnikov: Primerjalna študija politične participacije slovenskih skupnosti v sosednjih državah Republike Slovenije (J5-3117), financirana s strani Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije, ter projekta programa Obzorja Evrope LEGITMULT, ki sta ga financirala Evropska unija (Horizon Europe Programme Call HORIZON-CL2-2021-DE-MOCRACY-91, GA No. 101061550) in švicarski državni sekretariat za izobraževanje, raziskavo in inovacije – SERI. Pri pisanju prispevka so bile ključne tudi izkušnje dolgoletnega dela v visokošolskem izobraževanju, na področju ocenjevanja kakovosti raziskovanja in visokošolskega izobraževanja, v okviru evalviranja raziskovalnih projektov na nacionalni in EU ravni, ter v organiziranju in upravljanju raziskovalne dejavnosti, znanstveno-raziskovalnega sistema ter pri oblikovanju in uresničevanju znanstvene in raziskovalne politike.

## Approaches and Methodologies for Researching Complex Dynamic Social Phenomena, Objectivity, and the Financing and Evaluation of Research and Science (Scientific Essay)

### Abstract

This scientific essay provides an overview of the main themes and fields explored by the author over four decades of research and scholarly publishing, together with an assessment of their relevance and contemporary significance. It then reflects on research approaches and methodologies for studying complex social phenomena, offering a critical discussion of the advantages, limitations, weaknesses, and challenges of the approaches, methods, and techniques applied, combined, and developed in the author's work. Particular attention is devoted to issues of objectivity and subjectivity, the ideological and value-laden nature of research in the social sciences and humanities, research ethics, and problematic tendencies related to political correctness in research and science. The essay further addresses questions concerning the organisation and financing of research and science in Slovenia and in a broader international context, outlining several proposals for addressing key structural problems. The concluding section reflects on the institutional evaluation of research organisations and the individual evaluation of researchers, as well as the assessment and validation of research quality and outcomes. It offers a critical discussion of both the positive and negative consequences of the publish-or-perish principle, the role of bibliometric indicators and peer review in quality assurance, challenges in academic publishing and open access to scholarly journals and monographs, the influence of indices largely controlled by private for-profit companies, and possible directions for the future development of research and science.

**Keywords:** methodology, research on complex dynamic social phenomena, ethnic and minority studies, organisation and financing of research and science, evaluation in research and science

